

**Zdeněk R. Nešpor (ed.),
Čeští nekatolíci v 18. století:
Mezi pronásledováním
a náboženskou tolerancí,**

Ústí nad Labem:

Albis international 2007, 449 s.

ISBN 978-80-86971-27-8.

Lze jistě souhlasit se Zdeňkem Nešpor, jenž v úvodu recenzované publikace upozornil na značné množství literatury k danému tématu, z níž je však velká část již zastaralá a říká si o revizi v souladu s požadavky současného historického bádání. K tomu by bylo možno dodat, že velká část děl o nekatolících pocházela z per teologů, jejichž pohled byl (a do jisté míry stále je) v kontextu současných historiografických podnětů specifický, na což ostatně již dříve vícekrát upozornil sám editor. Doplnění dosavadního výzkumu o metodologicky alternativní výklady a souvislosti mělo být proto cílem tohoto sborníku, obsahujícího celkem 23 příspěvků, tematicky rozdělených do čtyř oblastí – metodologicko-pramenné úvahy, konkrétní sondy, otázky konfesijní identity a nakonec závěrečná metodologická reflexe tématu z pera J. Horského. Jak už bývá u tohoto typu (konferenčních) sborníků typické, je skladba studií nanejvýš různorodá, jsou zde příspěvky jak zkušenějších badatelů, tak historiků zcela začínajících, a lze diferencovat od článků ryze dokumentačních až po koncepčně důkladně promyšlené. Na první pohled je však markantní též jeden rys společný, a sice skutečnost, že autoři, v naprosté většině historikové reprezentující mladou až nejmladší badatelskou generaci, nejsou zatíženi stereotypy staršího bádání, s nímž se buď kriticky vyrovnávají, anebo na něj – z hlediska názorového – v podstatě vůbec nereagují. To považuji za velmi překvapivý fenomén, jenž bezesporu ovlivní budoucí směřování historického výzkumu na daném poli.

Koncepčně byl sborník rozdělen do šesti oddílů. První je uvozen shrnutím současného stavu výzkumu od Z. Nešpora, který, tak

jako již ve svých předchozích pracích, i zde reprezentuje současnou „profánní“, respektive nekonfesijní historiografii a nabízí střízlivě kritický pohled na konfesijně determinované dějepiscectví minulosti i současnosti. Další studie referují o pramenné základně, tj. o fondech vikariátních úřadů (M. Rezníček), muzejních památkách (P. Šorm), specifickém typu souboru písemností pro evidenci a vyšetřování nekatolíků (L. Martínková) a o písni o králi Marokánovi jako literárním prameni (P. Janeček). Oddíl druhý představují regionální sondy, prezentující vztah mezi institucionální podobou nekatolictví a skutečnou náboženskou situací (Z. Nešpor), respektive poukazující na jednotlivé případy výskytu a působení nekatolíků v Mělnice (J. Kilián), na Krucembursku (E. Novotná), na novoměstském panství (A. Tůmová), ve východních Čechách (P. Šorm), ve farnosti České Heřmanice (M. Novotný) a v severovýchodních Čechách – izraelitská sekta (J. Kružíková). Třetí část je věnována pohledu z perspektivy katolíků a okolních zemí, konkrétně postupům oficiální rekatolizace ze strany jezuitů a kapucínů v krušnohorské oblasti (J. Wolf), komparaci oficiální rekatolizace v Čechách a ve Francii, respektive myšlenkovému a správnímu zakotvení rekatolizační politiky v obou zemích (E. Kalivodová), pohledu několika katolických teologů na nekatolíky (H. Kuchařová) a působení vybraných katolických farářů v konfesijně rozdělené oblasti (J. Opeletová – V. Slavíková). Čtvrtá část, mapující zahraniční souvislosti českého nekatolictví, obsahuje kritické, metodologicko-pramenné poznámky k životopisům členů ochranovské jednoty v Herrnhutu (M. Křížová), regionální příklad kontaktů s luterstvem na severočeském panství Horní Police (M. Seligová) a pojednání o otázce slezských nobilitací s ohledem na konfesijní politiku (J. Brňovják). Patrně nejvíce podnět k uvažování nabízejí příspěvky v oddíle věnovaném konfesijní identitě nekatolíků. Zde byly řešeny problémy sebetematizace tajných nekatolíků a obecné (pramenné i metodologické) možnosti poznání konfesijních identit (J. Horský), sledován komplikovaný a badatelsky nesnadno uchopitelný proces utváření v podstatě nové

konfesijní identity po roce 1781 (E. Kowalská) a nakonec upozorněno na obsah lutersko-pietistické teologie 17.-18. století (O. Macek). Závěrečné pojednání J. Horského nabízí opět řadu interpretačních podnětů v souvislosti s možnostmi využití sociologických a antropologických konceptů. Autor přitom jednak upozorňuje na komplikovanost situace, neumožňující dospět k jednoduchým závěrům, jednak naráží na velmi závažný problém definice parametrů, respektive základních znaků modernity.

V souhrnu sborník dobře ukazuje na problémy, s nimiž se potýká v zásadě celé domácí bádání o nekatolících, a to především z důvodu specifického postavení nekatolíků v českém prostředí daného období a z toho vyplývajícího charakteru pramenné základny. Výzkum (tajného) nekatolictví tak nejčastěji dokumentuje buď aspekty teologické, respektive teologicko-institucionální, anebo aspekty dotýkající se osob zcela nábožensky a tudíž i konfesijně ngramotných, nemajících patrně ani základy věrouky (zřejmě na rozdíl od většiny katolíků, alespoň ve městech). Různá svědectví, různé typy pramenů a ovšem i různé přístupy autorů prozatím doložily jen nesnadno uchopitelnou konfesijní identitu nekatolíků, bádání na tomto poli je však spíše roztržité a nedospívá k jasným výsledkům. Chybějí sociálně-historické, sámsé mikrohistorické sondy, které by mapovaly sociální strukturu a sociálně-konfesijní vazby v jednotlivých lokalitách. Tyto podněty se ve většině studií objevují v názvacích, ale detailní zkoumání doposud chybí, což je jistě způsobeno nedostatečnou vypovídací schopností pramenů, nicméně důkladnější inspirace pracemi pro konfesijně smíšená prostředí německých a francouzských měst (například studie E. François) by aplikovatelná pravděpodobně byla. Zdá se mi také, že je zde – mám na mysli v konkrétním pramenném výzkumu – uplatňováno jen málo sociologických podnětů, například řešení otázky sociálního původu a vzdělání emigrantů, a že chybějí rovněž prosopografické studie. Z. Nešpor sice ve své studii o vztahu mezi institucionální podobou nekatolictví a skutečnou náboženskou situací plédoval za mikrohistorický přístup, sám však nabídl

pouze jednotlivé doklady rozmanitosti a nejasnosti představ nekatolíků, přičemž zůstal – tak jako většina dosavadního bádání na tomto poli (snad s výjimkou M.-E. Ducreux) – u obecnějších konstatování bez hlubší analýzy konkrétních sociálně-kulturních podmínek.

Sborník tedy přináší spíše řadu podnětů k dalšímu bádání než rozsáhlejší sumu poznatků či výsledků. Jinými slovy je částečným tezurem budoucích možností výzkumu. Jistým zklamáním jsou v tomto ohledu ve sborníku obsažené regionální sondy, které nepřinášejí mnoho nového. Nezdá se ostatně, že by se příliš změnilo ani v nejnovejších počinech k tématu, v nichž jde (s ohledem na nekatolíky) také především o správně-politické pojetí, respektive institucionální a personální aspekty nekatolických církví (Jiří Just – Zdeněk R. Nešpor – Ondřej Matějka et al., *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*, Praha: Luthero-va společnost 2009, recenze Tomáše Knoze: *Religio: Revue pro religionistiku* 18/2, 2010, 246-247; Zdeněk R. Nešpor a kol., *Náboženství v 19. století: Nejcirkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?*, Praha: Scriptorium 2010). Velmi podstatnou je ale – kromě již výše konstatované nezatiženosti konfesijními či jinými stereotypy starší (i novější konfesijní) historiografie – skutečnost, že sborník obsahuje příspěvky, které se dotýkají obou konfesí, a že tudíž navzdory svému názvu přináší řadu podnětů též ke katolickému prostředí. V této souvislosti se nabízí úvaha, zda badatelskou perspektivu ještě více nevzdálit od ohniska a zaměřit zkoumání nejenom na rozdíly mezi nekatolíky (konfesijní, věroučné, liturgické apod.), ale také na charakteristické znaky lidové kultury a zbožnosti (nekatolíků i katolíků). Dostupný materiál týkající se nekatolíků k tomu nabízí velké množství cenných dokladů, stěžejí dostupných v katolickém prostředí, jež zase naopak disponuje škálou jiných typů pramenů, majících potenciál ukázat danou věc z odlišného pohledu. Jediným, kdo na tuto výzvu prakticky reagoval, byl P. Janeček, jehož inspirativní kulturněhistorická studie, zapojující písně o králi Marokánovi do sociálního, náboženského i politického kontextu, sahá

za pomyslný horizont dosavadního bádání, rozděleného zpravidla na témata „katolická“ a „nekatolická“, a dokumentuje tak společně prvky lidové kultury obou konfesijních stran.

Komplexní (ovšem detailně-analytické) zkoumání, založené na obecněji vymezených otázkách, by mohlo přispět k poznání transformace náboženství 18. a 19. století, respektive pomoci odpovědět na řadu otázek, například: Jak lidé vnímali fenomén staré a nové kultury (společnosti, náboženství)? Jak reagovali na změny uspořádání komunit, na změněné podmínky sociálních vztahů, na nové pracovní možnosti, na „oficiální“ proměnu vztahu společnosti a náboženství? (Skvělou příležitostí ke kombinaci sociologického a kulturně-historického přístupu nabízejí výsledky, ke kterým v poslední době dospělo historickodemografické bádání. Příkladně Alice Velková, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*, Praha: Historický ústav 2009.) Otázka obecného charakteru lidové kultury jako badatelského problému se ostatně vyskytuje též v závěrečném příspěvku J. Horského, jenž sice zaujímá spíše rezervovanější postoj vůči podobným snahám (respektive upozorňuje na značnou diferenciaci subkultur), nicméně v několika momentech zdůrazňuje potřebu zkoumání vybraných fenoménů bez ohledu na konfesi. Je však otázkou, zda se podaří skloubit konfesijní disparitnost pramenů a také vymezení konkrétních badatelských otázek s nastíněnou teoretickou rovinou. Podnětný recenzovaný sborník je důležitým, byť stále počátečním krokem na této cestě.

TOMÁŠ MALÝ

Ugo Dessì, Ethics and Society in Contemporary Shin Buddhism,

Berlin et al.: LIT Verlag 2007,
265 p.
ISBN 978-3-8258-0815-0.

The quintessence of Japanese Buddhism is frequently held to be found in Zen, a Buddhist tradition that has been made astoundingly well known in the West. In fact, it is not Zen but the Pure Land tradition (*jōdokyō*, occasionally called “Amidism”) that draws upon the majority of Buddhist adherents in contemporary Japan. Both Zen and the Pure Land tradition originated in China, the latter going back to the late 5th and early 6th century and the teachings of the monk Tánluán (476-542). Entering Japan about 100 years later, it was not until Hōnen (1133-1212) and his disciple Shinran (1173-1262) that the *jōdokyō* gained momentum, having its first heyday during the Kamakura period (1185-1333). Hōnen laid the foundation of the Pure Land School (*jōdoshū*), whilst Shinran seeing himself as the sole arbiter of his master’s thought, founded the True Pure Land School (*jōdo shinshū* or “Shin Buddhism”) which was to become the largest sect in Japan through the popularizing efforts of its 8th head priest Rennyo (1415-1499).

The idea of the Primal Vow (*hongan*) of the bodhisattva Dharmakāra (*Hōzō*), who would later turn into Buddha Amitābha (*Amida*), occupies the center stage in Pure Land Buddhism. Determined to save all sentient beings, he took the oath that all who confide in his utmost compassion calling his name (*nenbutsu*) will be reborn in his Pure Land and subsequently attain enlightenment. While doctrinal and practical implications of the *hongan* differ in the various branches of the *jōdokyō*, it clearly indicates a common ethical rationale resting on the notion of *tariki* (“other-power”). *Tariki* traditionally refers to an external salvific force